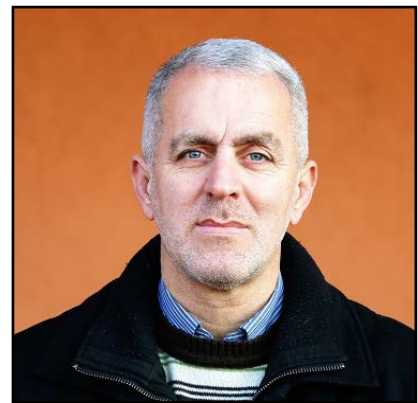

**Iran i Saudijska Arabija,
tenzije i sporovi**

Saeid Abedpour

Iran i Saudijska Arabija, tenzije i sporovi

Saeid Abedpour

Institut „Ibn Sina“, Sarajevo

Sažetak

Uvid u povijesne promjene odnosa između Irana i Saudijske Arabije u posljednje četiri decenije pokazuje da su prioritarna pitanja oko kojih su se sporile ove dvije zemlje uglavnom bila pitanje hadža, iranske potpore oslobodilačkim pokretima, palestinsko pitanje i odnosi sa Zapadom, a ostala sporna pitanja, kao nafta i OPEC su bila drugorangirana i mogla bi se smatrati žarom pridodanim na vatru već postojećih tinjajućih ideološko-vjerskih problema. Obje zemlje i Iran i Saudijska Arabija u odnosu na realne ili umišljene interese u okolnim regionima imaju nedjeljiv pristup. I upravo takav pristup održava kontinuitet sukoba i omogućava stvaranje uvijek novih izazova između dvije zemlje.

Ključne riječi: Iran, Saudijska Arabija, nafta

Region Perzijskog zaljeva iza kojeg stoji stotinu godina od povijesne važnosti zbog postojanja velikih energetske rezervi kao i promjena u političko-ekonomskom, te prirodno i sigurnosnom poretku u regionu, u središtu je pažnje mnogih velesila. Zgusnutost zemalja sa izvorima nafte sa uzdrmanom i oslabljenom unutrašnjom pozicijom, oslanjanje na vanjske sile, geopolitičko susjedstvo sa Pakistanom i Afganistanom, kao i generalne razlike u političko-ekonomskoj strukturi Perzijskog zaljeva samo su neke od specifičnosti po kojima se ovaj region razlikuje od ostalih regiona Bliskog istoka. Put svile te trgovina začinama i ostalom robom i artiklima koji su bili neophodni Istoku i Zapadu staroga svijeta, a koji je Kinu i Indijski poluotok povezivao sa Evropom, od najstarijih vremena je istaknutu ulogu dodijelio i Perzijskom zaljevu. U prošlom stoljeću proširenjem pomorskih puteva i širenjem velikih energetske potencijala Perzijski zaljev je postao poprište utrke između velikih svjetskih pomorskih sila. I svakodnevnim širenjem zrakoplovstva i zračne razmjene ne samo da ova utrka nije stagnirala nego je štaviše u današnjem vremenu eskalirala. Otkriće velikih rezervi fosilnih goriva u Perzijskom zaljevu i na području regionalnih zemalja sa jedne i nužna potreba industrijskog svijeta za ovim resursima sa druge strane doveli su do svakodnevnog saobraćanja velikog broja plovila natovarenih gorivima iz Perzijskog zaljeva i Hormošskog tjesnaca. I ova činjenica je doprinijela na značaju geostrateške pozicije Irana i ostalih zemalja regiona Perzijskog zaljeva. Perzijski zaljev je imao veliki značaj za iransku nacionalnu sigurnost a kao jedan vodeno-pomorski put od najranijih povijesnih obzorja imao je veliku vrijednost, zapravo baštini višehiljadugodišnju povijest kao mjesto susreta velikih i drevnih istočnjačkih civilizacija. Nema dvojbe da se Perzijski zaljev ubraja u najveća i najvažnija energetska skladišta svijeta i da će ovu poziciju zadržati i u narednim desetljećima.

Glavni faktor zbog kojeg su nafta i gas iz Perzijskog zaljeva od životne važnosti za SAD, Zapadnu Evropu i Japan jesu poteškoće u iznalaženju alternativa za prirodni gas. Premda je posljednjih godina ovo tržište dobilo konkurenciju u naftovodima preko Crvenog mora, ali je ovaj region i dalje na visokom nivou zadržao svoju političko-ekonomsku i tranzitnu poziciju. Posebna pozicija Perzijskog zaljeva s obzirom na bogate rezerve nafte i gasa, kao i njegova strateška pozicija i značaj kao jednog poželjnog ekonomskog tržišta, te političke promjene u regionu posljednjih godina koje počivaju na islamskoj ideologiji i njeno širenje na zemlje u regionu, sve je to izazvalo veliku pažnju

svijeta prema ovome regionu. Perzijski je zaljev nakon II svjetskog rata imao istaknutu ulogu u svjetskoj ekonomiji. Cirkuliranje moderne industrije nakon industrijske revolucije, počevši od Evrope i Japana pa preko Amerike odvijalo se posredstvom nafte iz Perzijskog zaljeva. Nafta iz zemalja ovog regiona omogućila je zapadnom ekonomskom poretku da postigne napredak i današnju tehnologiju. Uz to, velike naftne kompanije, naročito američke, ako se ima u vidu slabost regionalnih zemalja i dominacija nad njihovim naftnim izvorima, polučile su ogromnu dobit iz ovoga. Nakon II svjetskog rata i ogromnih šteta i ratnih troškova koji su ostali iza njega, te imajući u vidu američku dominaciju na svjetskoj sceni, washingtonski dužnosnici su svojim prioritetom smatrali fokusiranje na ovaj region.

Region Perzijskog zaljeva obuhvata države Iran, Irak, Saudijsku Arabiju, Oman, Kuvajt, UAE, Katar i Bahrein. I Pakistan je zbog geografske blizine i velike trgovinske razmjene u velikoj mjeri upućen na ovaj region, te se može smatrati geopolitičkim nastavkom Perzijskoga zaljeva. Južni susjedi Irana u Perzijskom zaljevu, tj. arapske zemlje s obzirom na nizak ekonomski i kulturno-politički nivo, postojanje krize legaliteta i odsustva političke stabilnosti, postale su čvrsta strateška i saveznička baza Amerike. Uz to, neprijateljstvo i nepostojanje povijesnih prijateljskih relacija sa arapskim zemljama i odranije ne toliko uspješne relacije Irana sa ovim zemljama kontinuirano su otvarale put za prisustvo iranskih neprijatelja u regionu. Ulazak naftnih kompanija nakon II svjetskog rata u region Perzijskog zaljeva je sam za sebe izazvao velike političko-ekonomske, vojne i kulturno-društvene promjene. I ovaj region ni do sada nije uspio postati strateški uravnotežen čime bi se osiguravali nacionalni interesi zemalja regiona.

Propast Pahlevi vlasti u Iranu 1979. kao jednog od dva regionalna stuba sigurnosti (na temelju Nixonove doktrine) Saudijsku Arabiju, koja je nastojala uspostaviti tijesnu zaštitničko-podaničku relaciju sa Zapadom, suočila je s pitanjem koje je predstavljalo sigurnosni izazov za ovu zemlju, pitanjem koje je okupiralo ne samo Saudijsku Arabiju nego i ostale regionalne arapske zemlje, a to je da li će Iranska revolucija biti 'domino' koji će izazvati pad i ostalih zemalja regiona?

Stabilnost u regionu Perzijskog zaljeva nakon Islamske revolucije u Iranu održavala se insistiranjem na očuvanju zapadnih interesa uz svestranu potporu Saudijskoj Arabiji. Saudijski vlastodršci insistirajući na stvaranju vehabijske ideologije i na naftnim dolarima ubrzo su Perzijski zaljev pretvorili u poprište

sukoba s Iranom. Nad ovom promjenom regionalne stabilnosti nadvijala se sjena suprotstavljenih geopolitičkih interesa i tenzija između Irana i Saudijske Arabije u perzijskom zaljevu. U međusobnom sukobu su se našle političko-revolucionarna šiitska ideologija naspram sunitske vehabijske ideologije pod vođstvom Saudijske Arabije, i to je išlo dotle da su obje ideologije legalitet one druge stavljale pod znak pitanja. Ovo je bio početak dubokih sporova koji traju do danas. Suprotstavljeni geopolitički interesi Irana i Saudijske Arabije u međusobnom nacionalnom ozračju, obje je zemlje svrstalo u red dva središta ovih ideologija. Vlastodršci Saudijske Arabije uglavnom na temelju uvriježene neprijateljske politike prema Iranu se ophode kao prema vječitom neprijatelju Arapa i s ciljem uzajamne političke kontrole smatraju se braniteljima arapskih normativa. Nasuprot tome, Iran svjestan ovisnosti saudijskih dužnosnika o zapadnoj potpori i uloge koju imaju u proizvodnji vehabijskog ekstremizma insistira na ulozi islamske revolucije u uspostavljanju jedinstvenog anticionističkog fronta. Etničko-mezhebski interesi Irana i Saudijske Arabije kao dva konkurenta čiji su se mezhebi razvili iz islamske religije različito su idejno i vjerski fokusirani. Taj idejno-vjerski fokus proizvodi mišljenje i vjersko uporište svojih sljedbenika. Stoga što je moguće da se ta fokusiranost usmjeri na geografsko ozračje zemlje konkurenta, otuda obje zemlje i Iran i Saudijska Arabija imaju geopolitičke interese unutar granica one druge i ti geopolitički interesi stvaraju preduvjete za uplitanje u unutrašnja pitanja one druge. Iranski suniti se smatraju geopolitičkim interesom Saudijske Arabije, a šiiti i Mekka u saudijskoj Arabiji se smatraju segmentom geopolitičkog interesa Irana u Saudijskoj Arabiji.

Sa dešavanjem islamske revolucije i propašću šahove vlasti u Iranu strah od ponavljanja revolucije obuzeo je konzervativne zemlje regiona. Ovaj strah je eskalirao nakon nekih dešavanja kao što su nemiri u istočnim regionima, krvava okupacija Masjid al-Harama, novembra 1979., otkriće o zavjeri rušenja aviona ondašnjeg prestolonasljednika Fahda, te eksplozije bombe u Rijadu i Jeddi. U takvim uvjetima saudijski dužnosnici su zauzeli naizgled prijateljski kurs prema Iranu pa je saudijski kralj Khaled tokom susreta sa alžirskim predsjednikom priznao novu iransku vlast. Osim toga, visoka delegacija Rabite koju je predvodio generalni sekretar upućena je u Iran kako bi izrazila čestitke povodom pobjede islamske revolucije i uspostavila relacije s Iranom. Ali uprkos dužeg boravka u Iranu nije došlo do susreta ove delegacije sa visokim iranskim dužnosnicima.

Međutim vremenom je u relaciji dviju zemalja došlo do neslaganja koja traju sve do danas; neslaganja koja su vojnim napadom Iraka na Iran i saudijskom potporom Saddamu Husseinu prerasla u neprijateljstvo koliko god se ono nije ispoljavalo u fizičkom obliku u vidu vojnog sukoba. Uz to Saudijska Arabija je bila jedna od najvažnijih finansijskih potpora Iraku u nametnutom ratu protiv Irana. Premda je od 70 milijardi dolara finansijske potpore Iraku od strane zemalja Perzijskog zaljeva 30 milijardi predstavljao saudijski udio, ali Saudijska Arabija se i drugim raznim sredstvima suprotstavila Iranu. Tako je ova zemlja od 1979., tj. od godine pobjede Islamske revolucije Irana svaki barel nafte prodavala po cijeni od 18 dolara, tj. 4 dolara niže od cijene sirove nafte i to je trajalo sve do 1981. premda je Saudijska Arabija pretrpjela štetu od 230 milijardi dolara, a sve pod izlikom stabiliziranja cijene nafte.

Ovo je pokazatelj hladnih odnosa između dvije zemlje u ovom periodu, a sve je eskaliralo dešavanjima, kao što su protjerivanje iranskog predvodnika hadžija iz Mekke 1982., sukobi iranskih hadžija i saudijske policije te obaranje iranskog borbenog aviona od strane Saudijske Arabije.

U vrijeme prividnog napretka u odnosima dvije zemlje Said bin Faisal (saudijski ministar vanjskih poslova) je na poziv iranskog kolege posjetio Teheran 1982. godine. To je bilo kratkog daha da bi Saudijska Arabija dvije godine kasnije, tj. 1984. potpomognuta Amerikom umišljajući se silom, odlučila suprotstaviti se Iranu. Tih godina je Saudijska Arabija na temelju Fahdovog plana od 8 tačaka priznala cionistički režim što je izazvalo oštru i nedvosmislenu osudu Iranaca iskazanu u opsežnim protestima i u konačnici dovelo do neuspjeha konferencije u Merfasu. Nakon ovoga došlo je do zahlađenja u relacijama dvije zemlje.

Na tragu toga Saudijska Arabija koja je čvrsto odlučila suprotstaviti se Iranu postupno je nastojala oslabiti Iran u ratu te ga uvući u mirovni proces pa je s ciljem kontroliranja iranske revolucije poduzela korake kao što je smanjenje cijene nafte, ubistvo iranskih hadžija u Mekki kao i učešće u ratu ambasada s ciljem izolacije Irana. Pri tome je ubistvo iranskih hadžija dodatno zaoštrilo odnose dvije zemlje i obje su počele uzajamni propagandni rat. Osuda dinastije Al-Saud na Svjetskom kongresu za hadž te obilježavanje ustanka iz 1978. stanovnika istočnog regiona Saudijske Arabije na ceremoniji u Teheranu neke su od propagandnih aktivnosti Irana uperene protiv Saudijske Arabije. Saudijska Arabija je pak potpomognuta zapadnim medijima nastojala umanjiti počinjeni zločin ne bi li time ublažila reakcije islamskog svijeta i javnog mnijenja koje se

okrenulo protiv nje. Osim toga ova zemlja je svojim finansijskim i kulturnim utjecajem kojeg je uživala među islamskim zemljama privukla njihovu podršku a u tome se naročito isticala Libija.

Osam mjeseci nakon ubistva iranskih hadžija Saudijska Arabija je jednostrano prekinula svoje relacije sa Iranom a iranskim je diplomatama dala rok od sedam dana da napuste saudijsku teritoriju. Tenzije u odnosima dvije zemlje splasnule su prihvatanjem rezolucije 598 Vijeća sigurnosti UN-a od strane Irana, jula 1988. godine kojom je okončan rat između Irana i Iraka i značajnom promjenom vanjskopolitičkog kursa I. R. Iran.

Neki analitičari smatraju da su unutrašnji uvjeti Irana, te napad Iraka na Kuvajt kao i propast bivšeg SSSR-a doprinijeli da Iran izađe iz 'face to face' relacije sa Arapima i zauzme politički kurs 'dobronamjernog mira' što je dovelo do relativnog poboljšanja relacija dvije zemlje. Ponovnim otvaranjem ambasade i generalnog konzulata 1991. godine relacije dvije zemlje su krenule ispočetka, premda je i u ovom periodu dolazilo do zahlađenja u relacijama usljed protivljenja Irana oko pitanja kao što su, sklapanje mira između Arapa i Izraela, vojno prisustvo Amerike u regionu, oko oblika saradnje među zemljama članicama Vijeća za saradnju Perzijskog zaljeva te utrka među zemljama Centralne Azije.

Od 1997. godine, na ovamo reformama koje je proveo princ Abdullah te politikom dijaloga među civilizacijama utemeljenog na međusobnom reciprocitetu odnosi dvije zemlje su bili na prijateljskom fonu. Zbližavanju Irana i Saudijske Arabije doprinijela su i dešavanja od 11. septembra. Razlog tome je bilo duboko nepovjerenje koje se nadvilo nad relacijama Saudijske Arabije i SAD-a što je dovelo do zahlađenja međusobnih odnosa ali i popravilo iransko-saudijske relacije. Međutim sve se preokrenulo nakon promjena u Iraku pri čemu je Amerika pretrpjela neuspjeh, promjena u Libanu i Palestini te nastavku iranskog nuklearnog programa pri čemu je iznova došlo do otopljanja saudijsko-američkih odnosa i zahlađenja saudijsko-iranskih relacija. Tako da su relacije dvije zemlje ponovo izložene novom valu tenzija.

Nakon pobjede islamske revolucije relacije Irana i Sirije pretvorile su se u stratešku uniju sa Iranom. S druge strane, nakon pada Saddama i dolaska na scenu iračkih šiita relacije dvije zemlje su postale prijateljske što je rezultiralo jačanjem iranskog utjecaja u Siriji i Iraku.

Rivalsko ozračje na sjeveru Jemena

Jemen smješten na jugu Arablanskog poluotoka region je naseljen šiitima. Šiitska populacija ove zemlje broji oko 2 miliona osoba. Tokom posljednjih nekoliko godina jemenski šiiti su formirali protivnički front. Padom prosaudijskih skupina i prelaskom moći u ruke jemenskih šiita porastao je i utjecaj Irana u ovoj zemlji, dok je opao utjecaj saudijskog sunizma. Ovo je dovelo do saudijskog uplitanja u unutrašnja pitanja Jemena.

Rivalsko ozračje u Perzijskom zaljevu

Bahrein i tri iranska ostrva su također poprišta rivalstva između Irana i Saudijske Arabije. Glavninu bahreinske populacije čine šiiti i zbog toga je ova zemlja postala predmetom iranske pažnje. Stoga što vlast u ovoj zemlji koju čine suniti ima izravnu potporu Saudijske Arabije ona je poprište rivalstva između dvije zemlje. Što se tiče tri iranska ostrva u vodama Perzijskog zaljeva, Veliki Tomb, Mali Tomb i Ebu Musa Saudijska Arabija je konstantno posredstvom UAE vršila pritisak na Iran želeći ga primorati da ova ostrva prepusti UAE-u.